

(پرسش و پاسخ با
مدیران هنری و تصویرسازان)

پرهیز از کلیشه‌ها، بهره‌گیری از فضاها، فرم‌ها و رنگ‌های تازه

محمد حسین معتمدراد

اشاره

هرگز انتظار نداشته باشید که هنرمندان در باب موضوعی واحد، نظریات یکسانی داشته باشند. حتی وقتی پاسخ‌هایشان شبیه است، باز هم، در جزئیات عقیده و نظرشان، تفاوت‌های شگفت‌انگیزی مشاهده می‌کنید؛ شاید به این خاطر که هنرمند به منحصر به فرد بودن فردیت خویش متکی است. قضاوت در باب صحت و سقم چنین استنباطی، از عهده‌ی کسانی بر می‌آید که با هنرمندان حشر و نشری دارند. پاسخ‌هایی که هنرمندان تصویرگر به پرسش‌های ما داده‌اند نیز کم و بیش مؤید همین استنباط است.

این بار، پرسش‌هایمان را با هفت تن از مدیران هنری و تصویرسازان کتاب‌های آموزشی که اغلب آن‌ها بسیار پر سابقه‌اند و از استادان مسلم این شاخه‌ی هنری محسوب می‌شوند، در میان گذاشته‌ایم: **غلامعلی مکتبی، صادق صندوقی، سیاوش ذوالفقاریان، کاظم طلائی، مهدی کریمخانی، فریبرز سیامک نژاد و علی دانشور.**

۱۸/۱۹۹۱۹۲

بهار و تابستان ۱۳۸۶

۱. انگیزه‌ی شما در روی آوردن به کار هنری و یا تصویرگری چه بود؟

□ **مکتبی:** چه در حال حاضر و چه در گذشته‌ی خیلی دور، یکی از علاقه‌ی ذاتی و همیشگی من، علاقه به هنر نقاشی بوده است، و دیگر علاقه‌ی من برای رسیدن به اهدافی دور و نزدیک که همواره در جست‌وجو و دریافت آن‌ها بوده‌ام و هم‌چنان مرا به سوی کودکی خودم می‌خوانند.

□ **صندوقی:** اول عشق و علاقه و استعداد در نقاشی، و بعد جنبه‌ی اقتصادی که از تصویرگری برای کتاب‌های مختلف ناشی می‌شد.

□ **طلایی:** وجود دنیای شاداب و پرنشاط و همراه با صداقت مخاطبان، ادامه‌ی کار معلمی و تأثیرگذاری و ماندگاری اثر، از جمله انگیزه‌های من در روی آوردن به کار هنری و تصویرگری بوده است.

□ **کریمخانی:** شاید علت تمایل بنده در زمان تحصیل دو علت بوده است: ۱. در آن زمان رشته‌ی گرافیک تازه و نو بود و فضای جدیدی داشت. ۲. برای بیان بی‌قراری درونم. این دو علت، گرایش بنده در آن زمان بوده است ولی امروز فکر می‌کنم «کلمه» عمیق‌تر از تصویر است.

□ **سیامک نژاد:** علاقه به خطاطی و آراستن صفحات، از دوران دبستان مرا به کار هنری و تصویرگری وا داشت.

□ **دانشور:** به خاطر این که تحصیلاتم در این رشته بود و پس از وارد شدن به این عرصه و ملاحظه‌ی آثار هنرمندان جوان دیگر که بسیار زیاد و فعال بودند، به گرافیک روی آوردم.

□ **ذوالفقاریان:** همواره لذت می‌برم که در دنیای فانتزی کودک و نوجوان، همانند یک کودک فکر کنم و از دریچه‌ی چشمان کودک به دنیای او نگاه کنم. این انگیزه‌ی من برای پرداختن به کار تصویرگری بوده که برای من کاری شیرین و لذت‌بخش است.

مکتبی

۲. ویژگی‌های خاص هنری و تصویرگری آثار خود را تبیین کنید.

□ **مکتبی:** ساده بودن، خوش رنگ بودن و شاد بودن از ویژگی‌های هنری و تصویرگری من است. و دیگر، هم سو و همراه بودن احساسات و عواطف من با کودکی کودک و هم‌زبان بودن با اوست. به عبارت ساده‌تر، کودک را در خودم و خودم را در کودک می‌بینم.

□ **صندوقی:** معمولاً ویژگی‌های یک اثر هنری، با توجه به سن و شرایط مخاطبین در نظر گرفته می‌شود. طبیعی است که شیوه‌ی طراحی،

رنگ‌آمیزی و در مجموع تصویرسازی برای کودکان دبستانی، با انجام همین

کار برای دانش‌آموزان راهنمایی و بالاتر، متفاوت است و هر یک ویژگی‌های خاص

خود را می‌طلبند. اما تصور می‌کنم در تصاویر اجرا شده توسط حقیر، به گفته‌ی اغلب صاحب‌نظران - نوعی «پرسونالیته» وجود دارد که به خوبی آثار مرا از دیگر تصویرسازان متمایز می‌سازد.

□ **طلایی:** سعی می‌کنم ساده و با هویت ایرانی کار کنم.

□ **کریمخانی:** تمایل درونی‌ام به فضاها و فرم‌ها و رنگ‌های تازه است. اگر در کار گرافیک از سوی سفارش‌دهنده آزاد باشم و از سوی خود متمرکز، آثارم تا اندازه‌ای خصوصیت درونی مرا بیان خواهند کرد.

□ **سیامک نژاد:** اکثراً در زمینه‌ی صفحه‌آرایی و لی‌اوت کار کرده‌ام.

در کتاب آموزشی
دو نیروی موازی
وجود دارد:
یکی نویسنده
و دیگری طراح

□ **ذوالفقاریان:** با الهام از روح لطیف کودکان، سعی کرده‌ام که در کارم این لطافت حس شود. به خاطر همین، چه در فرم‌های کودکانه و چه در رنگ، همیشه به این مطالب توجه داشته‌ام که مخاطب من کسی است که روح شاد و لطیفی دارد.

۳. وضعیت کنونی کتاب‌های آموزشی را به لحاظ هنری و تصویرگری، چگونه ارزش‌یابی می‌کنید؟

□ **مکتبی:** وقتی کمی به عقب برمی‌گردم، اکثر تصویرهای کتاب‌ها را خوب نمی‌بینم. چنگی به دل نمی‌زند. بد رنگ‌اند، بی‌حال‌اند. البته شکر خدا، دارند خوب می‌شوند. سبز و آراسته به هنر می‌شوند.

□ **صندوقی:** متأسفانه چندی است که تصاویر بعضی از کتاب‌ها - بی‌توجه به شرایط متفاوت اقلیمی و فرهنگی - به نحوی است که فقط برای عده‌ی معدودی از دانش‌آموزان قابل فهم و درک است. چرا که مدرنیسم کاذب و اسنوبیزم فرهنگی و هنری، آن چنان در تار و پود آثار تصویرگری جدید تنیده شده است که خطر غلتیدن از دیگر سوی بام را تداعی می‌کند.

□ **طلایی:** بسیار ضعیف و دور از توانایی موجود تصویرگری ایران. ناشران در بعضی از کتاب‌های آموزشی اهمیت زیادی برای تصویر قائل نیستند و به تصویر به عنوان عنصر آموزشی نگاه نمی‌کنند، بلکه به عنوان کار تزئینی با آن برخورد می‌کنند.

صندوقی

□ **کریمخانی:** به جز کتاب‌های چند ناشر که برای نشر خود مدیر هنری دارند، مابقی کتاب‌های آموزشی از گرافیک (قطع، صفحه‌آرایی، آرایش کتاب، رسامی، تصاویر و تصویرسازی‌ها با در نظر گرفتن گروه سنی مخاطب، نوع فونت و فاصله پایه‌ی حروف، و طرح جلد) مناسبی برخوردار نیستند.

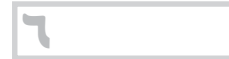
در کتاب آموزشی، دو نیروی موازی وجود دارد: یکی نویسنده و دیگری طراح. اگر این دو نیرو در یک امتداد قرار گیرند، به نیروی عظیمی تبدیل می‌شوند که حاصل کارشان چون چراغی درخشان می‌شود. البته نه این که طراح مجری فضای ذهنی و سلیقه‌ی شخصی نویسنده باشد، بلکه هر دو با در نظر گرفتن شخصیت ویژه‌ی خودشان یک موضوع (محتوا) را از دو نگاه و دو تخصص و کارشناسی بیان می‌کنند: نویسنده، محتوا را با ادبیات روز و ویژگی رسم الخط خویش به رشته‌ی تحریر درمی‌آورد، و طراح با تجربه‌ی عظیم تجسمی خود، آن محتوا را به شکل فضای شناخته شده‌ی (خط، سطح، رنگ و...) روز بیان می‌کند؛ هر یک با خصوصیات ویژه‌ی شخصیتی خویش. اسم این تأمل ادب است و احترام به هر دو بخش.

در دهه‌های اخیر، تصویرگری داستانی (Fiction) در ایران به رشد معجزه‌آسایی رسیده که باعث افتخار ایران است. ولی متأسفانه در قسمت تصویرگری غیرداستانی (NonFiction)، به دلیل سختی کار، فنی بودن و حق الزحمه‌ی ناچیز نسبت به کار طاقت‌فرسای آن، کمتر طراحی به آن تمایل نشان می‌دهد. البته اگر بستر مناسب تألیف تصویر علمی ایجاد شود، تصویرگران بیشتری به آن تمایل نشان خواهند داد.

در کشورهای پیشرفته، تصویرگرانی در بخش تصویرگری غیرداستانی وجود دارند که به شکل تخصصی کار می‌کنند. تصویرگرانی هستند که فقط روی آناتومی بدن انسان کار می‌کنند.

۱۸/۱۹۹۱۹۲

بهار و تابستان ۱۳۸۶

تصویرگرانی که فقط روی پرندگان کار می‌کنند. تصویرگر مشهوری هم داریم که فقط روی خزندگان کار می‌کند و خزندگان را حتی بیشتر از یک زیست‌شناس می‌شناسد. و عده‌ای تصویرگر که با میکروسکوپ تمام اجزای بدن موجودات را تصویرسازی می‌کنند.

حال شما بگویید: چند تصویرگر در ایران سراغ دارید که پرندگان ایران را بشناسند و آن‌ها را اتود کرده باشند؟ آیا به نظر شما این یک افتخار ملی نیست که جای آن خالی مانده است؟

سامان بخشی کتاب‌های آموزشی می‌تواند، با مورد توجه قراردادن این موضوع، در احیا و رشد این فضای ملی نقش مهمی ایفا کند.

سیامک نژاد

□ **سیامک نژاد:** یکی از مشکلاتی که همواره وجود دارد، نوع صفحه‌آرایی است. به نظر من، صفحه‌آرایی خوب، می‌تواند مکمل محتوا در کتاب‌ها باشد تا خواننده بتواند، سهل و آسان مطالب را بفهمد. از این نظر، هنوز هم کتب آموزشی دارای اشکال هستند که باید فکری جدی برای رفع آن بشود.

□ **دانشور:** تصویرگری بخشی از کتاب‌های حوزه‌ی آموزش و پرورش از لحاظ تکنیک، قدرت طراحی و ارتباط با مخاطب بسیار ضعیف است. و از یکدستی برخوردار نیست؛ به جز چند کتاب خاص که به تازگی انتشار یافته‌اند.

□ **ذوالفقاریان:** وضعیت خوب نیست. شاید به این دلیل که چارچوب کار تصویرگر، با توجه به تنوع مخاطبین مشخص نیست و هر کس سعی دارد، به نوعی برکار او تأثیر بگذارد و کار او را با سلیقه‌ی خودش سازگار کند.

۴. به نظر شما، در تصویرگری کتاب‌های آموزشی چه ویژگی‌هایی باید رعایت شود؟

□ **مکتبی:** ۱. علاوه بر زیبا بودن و جالب بودن تصویر، طراحی و رنگ آمیزی آن متناسب با سن و سال مخاطب کتاب باشد.

۲. اهداف پیش‌بینی شده در متن، در تصویر دیده شود.

۳. تصویر و نوشته، به شکلی زیبا و خوشایند، چنان با هم ترکیب شده باشند که مخاطب را به وجد آورد.

□ **صندوقی:** در درجه‌ی اول، ارتباط فکری و تنگاتنگ تصویرگر و مؤلف کتاب که لازم است علاوه بر دارا بودن تخصص در زمینه‌ی مؤلف‌های خود، از نوعی نگاه سالم و سواد بصری کافی در حیطه‌ی تصویرسازی و گرافیک برخوردار باشند و دیگر انطباق کامل تصویر و متن که این هر دو از تعاملات ارجحی هستند که سبب پدید آمدن یک کتاب خوب می‌شوند. البته در کنار این مهم، صفحه‌آرایی مناسب همراه با صحافی و چاپی مطلوب، مدخلیتی تام و تمام در این فرایند خواهد داشت.

□ **طلایی:** تصویر به فهم بیشتر محتوا کمک کند؛ معیارهای زیباشناسی را رعایت کرده باشد؛ و با گروه سنی مخاطب هم‌سو باشد.

□ **کریمخانی:** مهم‌ترین ویژگی یک کتاب آموزشی، خلاقیت در بخش محتوا و گرافیک است.

در بخش محتوا پرهیز از پرگویی و ادبیات تکراری، و در بخش گرافیک پرهیز از فرم‌ها و رنگ‌های کلیشه‌ای و تکراری به بهانه‌ی آموزشی بودن کتاب.

طلایی

۱۸/۱۹۹/۱۹۲

بهار و تابستان ۱۳۸۶

مصادق آن بعضی از کتاب‌های آموزشی است که هنوز در ساختار گرافیک آن، سلیقه‌ی شخصی نویسنده به بهانه‌ی آموزشی بودن، درجا می‌زند. گویا نویسنده صاحب‌خانه‌ای است که طبق سلیقه‌ی خود طرح طراح و رنگ طراح و فرم طراح را می‌پذیرد!

در این جا بحث کارشناسی و علمی است: یکی کارشناس محتواست و دیگری کارشناس گرافیک. پس هر کس باید کار خودش را خوب انجام دهد، نه این که یکی ابزار اجرای سلیقه‌ی دیگری باشد.

□ **دانشور:** ارتباط با مخاطب، ارتباط با موضوع مطرح شده، تکنیک‌های نو و تازه‌ی تصویرگری، تصویرگری با حال و هوای ایرانی، می‌توانند از جمله ویژگی‌های تصویرگری کتاب‌های آموزشی باشد.

□ **ذوالفقاریان:** تصویر باید به مفاهیم کمک کند تا روند آموزشی، ریتم تندتری به خود بگیرد؛ ضمن این که با ایجاد فضاهای زیبا و جذاب، کتاب را در نظر مخاطب خود شیرین و خواندنی جلوه دهد.

۵. نظر شما درباره‌ی طرح سامان بخشی و جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی چیست؟

- **مکتبی:** از جمله دستاوردهای جشنواره، آشنایی با تصویرگران هنرمند و قابل، و سپس همکاری با آن‌ها و در نتیجه، سامان بخشی کتاب‌های آموزشی است.
- **صندوقی:** جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی، بی‌گمان یکی از ارکان اصلی برای به وجود آمدن کتاب‌های آموزشی عالی و کم‌نظیر در سطح کشور است و امیدواریم در آینده شاهد کتب آموزشی بهتر با کیفیتی وزین باشیم.
- **طلایی:** اگر معیارها به درستی تبیین شوند، برای بسیاری از ناشران و مؤلفان که درک درستی از کار ندارند، راهنمای مفیدی خواهند بود. الگوهای ناشران و تصویرگران خوب معرفی و تشویق شوند.
- **کریمخانی:** جواب را با یک سؤال شروع می‌کنم: چرا کتاب خداوند (قرآن کریم) را با زیباترین خوش‌نویسی و زیباترین تذهیب **کتاب‌آرایی** می‌کنیم؟ و چرا کتاب حق را با زیباترین نغمات و اصوات تلاوت می‌کنیم؟ آیا این کتاب نمی‌تواند الگوی **کتاب‌آرایی** و گرافیک ما باشد؟ یک کتاب آموزشی اول باید دیدنی باشد و بعد خواندنی.
- به نظر بنده طرح سامان بخشی و جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی، به غیر از محتوا، بهتر است به زیباشناختی گرافیک و کتاب‌آرایی آن هم بپردازد.
- **سیامک نژاد:** این طرح اگر به درستی به اجرا درآید و اطلاع‌رسانی آن دقیق انجام شود، بسیار مفید خواهد بود.
- **ذوالفقاریان:** طرح بسیار خوبی است و فکر می‌کنم نتیجه‌ی خوبی هم داشته است. امیدوارم که حمایت‌های بیشتری در جهت به بار نشستن اهداف این طرح صورت بگیرد.

۶. برای بهبود وضعیت تصویرگری در کتاب‌های آموزشی چه پیشنهاد می‌کنید؟

□ **مکتبی:** هر کار باید به شکل هوشیارانه و کارشناسانه از یک سو، و تأمل و توجه در بهره‌گیری

تصویر باید
به مفاهیم
کمک کند تا
روند آموزشی
ریتم تندتری
به خود بگیرد

۱۸/۱۹۹۱۹۲
بهار و تابستان ۱۳۸۶

دائمی از حضور و همکاری هنرمندان، تصویرگران خلاق و مدیران هنری قابل و برجسته از سوی دیگر را، ضامن بهبود وضعیت امور هنری و تصویری کتاب‌های آموزشی می‌دانم.

▣ **طلایی:** تشویق و ترغیب، و دادن الگوهای مناسب.

▣ **کریم‌مخانی:** اگر این موضوع را هم مثل موضوعات دیگر جهان، علمی

بررسی کنیم، می‌بینیم که یک ناشر موفق، به مدیر هنری (به عنوان کارشناس تخصصی) نیاز دارد. کار مدیر هنری، کارشناسی و ایجاد هماهنگی بین سلیقه‌ی ناشر، مؤلف و طراح است. در جایی که لازم باشد، او سلیقه‌ی نویسنده و طراح را اصلاح می‌کند؛ زیرا به مصالح ناشر و بهبود کیفیت عمومی مجموعه با توجه به هزینه و بُرد آن نیز فکر می‌کند.

مدیر هنری، برحسب محتوا، تکنیک مناسبی به منظور تصویرسازی برای کتاب، و طراح آن را انتخاب می‌کند. او تعاملی حقیقی بین همه‌ی عوامل برقرار می‌کند و این یک روند علمی و کارشناسی متداول در جهان است.

▣ **سیامک نژاد:** باید از دوستانی که در این زمینه، تجارب علمی دارند، بیشتر استفاده، و نظرات آن‌ها در بهبود امور به کار گرفته شود.

▣ **ذوالفقاریان:** ۱. در کار تصویرگری، حریم‌ها و حدودها مشخص شود.

۲. تصویرگر آگاهی کافی نسبت به محتوای کتاب‌های آموزشی داشته باشد.

۳. تصویرگر در اهداف کتاب‌های آموزشی بتواند مستقل و با اقتدار کامل کار خود را به انجام برساند.

۴. هر تصویرگر، با تخصص خود، به کار تصویرگری بپردازد.

جمع‌بندی

▣ همه‌ی دوستان با عشق و علاقه به هنر نقاشی به این رشته روی آورده‌اند و شاید

اگر چنین دلبستگی عمیقی وجود نداشته باشد، نتوان در تصویرگری برای کودک و نوجوان که عرصه‌ی دشواری است، دوام آورد.

▣ تدابیری که این هنرمندان گرامی برای هرچه مؤثرتر و جذاب‌تر شدن آثار خود اندیشیده‌اند، به هیچ‌وجه خیال‌پردازانه و دور از دست‌رس نیستند و در مجموع، مواردی به این شرح را شامل می‌شوند: درک عواطف و دنیای کودک، کوشش برای رعایت سادگی و شاد بودن، کوشش برای تصویرگری مطابق با سن و شرایط مخاطب، انعکاس لطافت روحی کودک در اثر، گنجاندن هویت ایرانی در اثر، بیان خصوصیات درونی خود، و بهره‌گیری از فضاها و فرم‌ها و رنگ‌های تازه.

▣ هیچ‌یک از تصویرگران شرکت‌کننده در این گفت‌وگو، از وضعیت کنونی تصویرگری کتاب‌های آموزشی رضایت ندارند و مشخص نبودن چارچوب کار تصویرگری و اعمال سلیقه‌ی دیگران (نویسنده، ناشر و...) در کارت‌تصویرگر، ناآگاهی ناشران از اهمیت و میزان تأثیر تصویر مناسب، و ناتوانی در برقراری ارتباط با مخاطب را از مهم‌ترین عوامل ضعیف شدن تصویرگری کتاب‌های آموزشی دانسته‌اند.

▣ در تصویرگری کتاب‌های آموزشی، ویژگی‌هایی به این شرح باید رعایت شوند:

- زیبا و جالب بودن تصویر و متناسب بودن طراحی و رنگ آمیزی آن با سن و سال مخاطب؛
- قابل مشاهده بودن اهداف پیش بینی شده برای تصویرگری، در تصویر؛
- ترکیب تصویر و نوشته به شکلی زیبا و خوشایند که مخاطب را به وجد آورد و به فهم هرچه بیشتر محتوا کمک کند؛

- ارتباط فکری و تنگاتنگ تصویرگر و مؤلف؛
- صفحه آرایی مناسب همراه با صحافی و چاپ مطلوب؛
- پرهیز از فرم ها و رنگ های کلیشه ای و تکراری؛
- استفاده از تکنیک های نو و تازه ی تصویرگری؛
- بهره گیری از حال و هوای ایرانی در تصویرگری.

□ همه ی تصویرگران نگرش بسیار مثبتی نسبت به طرح سامان بخشی و جشنواره ی کتاب های آموزشی دارند و بر عملکرد آن ها، فایده هایی را به این شرح مترتب می دانند: آشنایی با تصویرگران هنرمند و قابل و جلب همکاری آن ها در سامان بخشی کتاب های آموزشی، مؤثر بودن بر ارتقای کیفیت کتاب های آموزشی، و هدایت ناشرانی که درک درستی از کار ندارند. دو تن از دوستان تصریح کرده اند، اگر طرح به درستی به اجرا درآید، اطلاع رسانی آن دقیق باشد و به پی گیری های مستمر دست بزند، سامان بخشی بسیار مفید خواهد بود.

□ و سرانجام برای بهبود وضعیت تصویرگری در کتاب های آموزشی پیش بینی شده است:
- از همکاری هنرمندان و تصویرگران خلاق و متخصص، و مدیران هنری قابل و برجسته، بهره گیری دائمی به عمل آید.

- تصویرگر و مؤلف، علاوه بر دارا بودن تخصص در زمینه ی کار خود، از نگاه سالم و سواد بصری کافی در حیطه ی تصویرسازی و گرافیک برخوردار باشند.

- در تصویرگری، حریم ها و حدود مشخص شوند.

- تصویرگر با تجربه و آگاه، در کار خود مستقل و با اقتدار کامل کار را به انجام رساند.

- هر تصویرگر فقط در یک موضوع تخصصی کار کند.

- تصویرگران تشویق و ترغیب شوند و الگوهای مناسب به آنان معرفی شود.

- از مدیران هنری کمک گرفته شود.

- طرح سامان بخشی و جشنواره ی کتاب های آموزشی، به غیر از محتوا، به زیبانشناختی گرافیک

و کتاب آرایی آن هم پردازد.

طرح

سامان بخشی

و جشنواره ی

کتاب های آموزشی

به غیر از محتوا

بهتر است به

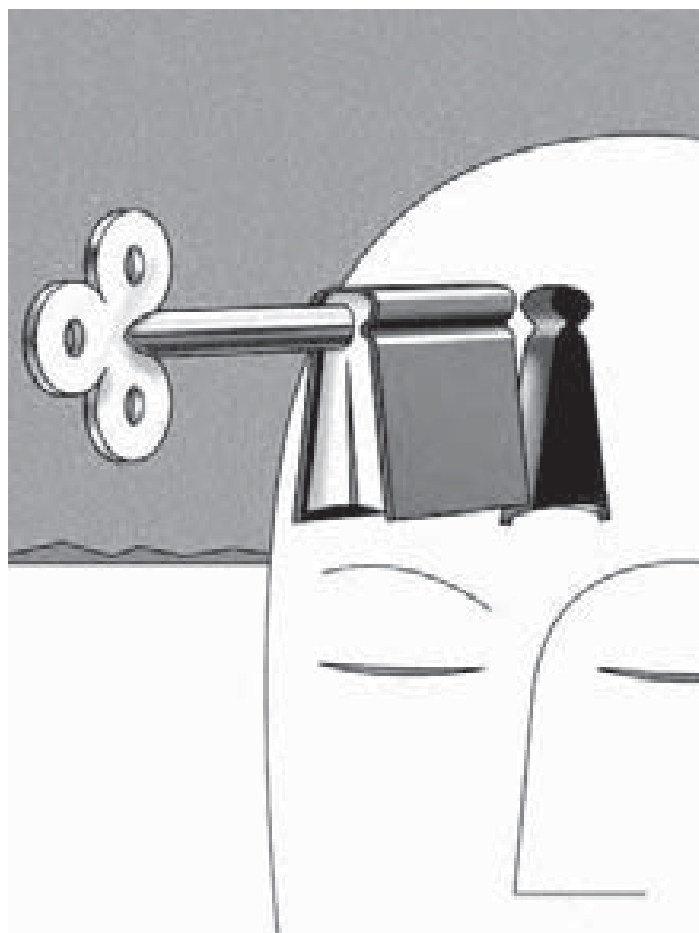
زیباشناختی گرافیک

و کتاب آرایی اثر هم

پردازد

۱۸/۱۹۹۱۹۲

بهار و تابستان ۱۳۸۶

۱۸/۱۹۹۰۱۹۳
بهار و تابستان ۱۳۸۶

۱۱